

***Je bent een allerbeminnelijkste dwaas. Belle van Zuylen in briefwisseling met Benjamin Constant.* Vertaling en voorwoord van Greetje van den Bergh. Van Oorschot**

Je bent een allerbeminnelijkste dwaas, de verzamelde correspondentie van Belle van Zuylen met Benjamin Constant, begint prachtig. Met een drietal lange brieven uit 1787 van Constant, die met veel ironie en openhartigheid verslag uitbrengt van een avontuurlijke reis door Engeland. Onwillekeurig rijst nieuwsgierigheid naar degene voor wie deze ontboezemingen zijn bestemd en naar haar reacties. Maar helaas, haar antwoorden ontbreken.

Constants brieven hebben iets van een ouverture. Ze introduceren op aantrekkelijke wijze de negentienjarige schrijver met al zijn lichtzinnigheid en wereldwys cynisme, en bereiden de entree voor van zijn tegenspeelster. Een en ander berust overigens op toeval, want Belle van Zuylen of liever: Madame de Charrière, zoals zij na haar huwelijk was gaan heten, heeft van meet af aan teruggeschreven. Haar brieven zijn alleen door Constant verbrand. De eerste brief van haar die in deze correspondentie bewaard is gebleven, dateert van 6 augustus 1789.

Hierdoor krijgt men van het begin van hun vriendschap een ietwat eenzijdig beeld. Ook naderhand heeft Belle er voor zover ik weet nooit over geschreven. Constant wel. In een autobiografische schets uit 1811 (postuum gepubliceerd als *Le cahier rouge*) vermeldt hij zijn kennismaking in een Parijse salon met Madame de Charrière: „de eerste vrouw die ik heb gekend met een superieure geest, een van de intelligentste vrouwen die ik ooit heb ontmoet". Een paar korte zinnen volstaan om het vervolg te schetsen: „Haar geest verrukte mij. Dagen en nachten brachten wij pratend door. Zij was heel streng in haar oordeel over iedereen die zij zag. Ik was van nature zeer spotziek. Wij pasten volmaakt bij elkaar".

Van welke aard is hun verhouding precies geweest? Sainte-Beuve, die al in 1844 een lang artikel aan „Constant et Madame de Charrière" wijdde, noemt haar zijn „peettante". Philippe Godet, Belle's eerste biograaf, spreekt van een „soort intellectueel moederschap". Van een seksuele band schijnt geen sprake te zijn geweest; daarvoor was het leeftijdsverschil (27 jaar) vermoedelijk te groot. De term „moederschap" lijkt beter op zijn plaats. Constants eigen moeder was vlak na zijn geboorte overleden; Belle's huwelijk was zeer tot haar verdriet kinderloos gebleven.

Ongetwijfeld heeft ook de verwantschap met Constant d'Hermenches een rol gespeeld: Benjamin was de zoon van diens broer. Met de in 1785 overleden d'Hermenches had Belle voor haar huwelijk een uitvoerige - geheime - correspondentie gevoerd, waarvan drie jaar geleden onder de titel *Ik heb geen talent voor ondergeschiktheid* een mooie Nederlandse vertaling is verschenen. In haar brieven exploreerde Belle met grote vrijmoedigheid haar gevoelens en ideeën, terwijl de veel oudere d'Hermenches optrad als haar klankbord. In de briefwisseling met de neef zijn de rollen omgedraaid, met dit verschil dat bij Belle vast meer hartstocht voor haar correspondent heeft gebrand dan bij de libertijnse d'Hermenches voor de zijne.

In de jonge Constant moet Belle van Zuylen een geestverwant hebben herkend. Iemand bij wie zij zich, in conversatie en op papier, kon laten gaan, bij wie

zij de emotionele en intellectuele intimiteit vond die in haar huwelijk met de flegmatieke Monsieur de Charrière ontbrak. In *Le cahier rouge* legt Constant de nadruk op haar „mépris de toutes les convenances et de toutes les usages". Niets was heilig voor haar in het criticisme van de Verlichting geschoolde geest. Bovendien had zij de prettige gewoonte, in tegenstelling tot de meeste andere vrouwen, hem niet met preken en vermaningen lastig te vallen. Achteraf wijt hij zijn „dwaze" gedrag voor een deel aan haar invloed: „door mij voortdurend te onderhouden over de domheid van de menselijke soort, over de absurditeit van vooroordelen, en door mijn bewondering te delen voor alles wat bizar, buitengewoon, origineel was, wekte zij ten slotte bij mij het gretige verlangen mij eveneens van de gebaande paden verre te houden".

In de praktijk kwam dat neer op speelschulden, rokkenjagerij en een halfslachtige zelfmoordpoging in juni 1787, nadat een rijke bankiersdochter zijn huwelijksaanzoek had afgewezen. Om te ontkomen aan de gerechtvaardigde toorn van zijn vader, net als oom d'Hermenches een Zwitsers officier in Hollandse dienst, ondernam Constant met nauwelijks een cent op zak de reis door Engeland, vanwaar hij zijn eerste brieven aan Belle zou schrijven.

Na zijn terugkeer op het vaste land kreeg Constant een positie als kamerheer aan het hof van de hertog van Brunswijk. Maar eerst verbleef hij in het najaar en in de winter van 1787-1788 een tijdlang in Zwitserland, waarvan twee maanden in Colombier bij Belle en haar man. Hij herstelde er van de syfilis die hij als souvenir uit Engeland had meegenomen, maar dat heeft het huiselijk verkeer tussen gastvrouw en gast geen moment in de weg gestaan. De twee maanden in Colombier moeten het hoogtepunt van hun verhouding zijn geweest, gelet op de heftige nostalgie waarmee zij er later beiden op zullen terugzien.

Schriftelijke bewijzen zijn er vooralsnog alleen van Constant, die vlak na zijn vertrek naar Brunswijk schrijft: „Zolang u leeft, en zolang ik leef, zal ik altijd denken, in welke situatie ik ook verkeer: er is ook nog een Colombier op de wereld". Belle is voor hem de „haven" waar hij eens zijn toevlucht hoopt te zoeken. Maar de metafoor suggereert ook dat zij niet alles voor hem betekent: het echte zeemansleven speelt zich *buiten* de haven af.

In Brunswijk is dat nog niet meteen duidelijk. Constant voelt zich aan het hof niet thuis. Hij probeert de verveling te bestrijden met paardrijden, kaarten, studie, vriendinnen, en in 1789 trouwt hij zelfs. Maar veel helpen doet het niet. Zijn echtgenote verandert al gauw in een „monster" en daarnaast raakt de hemel verduisterd door de juridische en financiële problemen waarmee zijn vader te kampen krijgt. In de brieven aan Belle steken *spleen* en *Weltschmerz* meer dan eens de kop op. Constant beklagt zich over „de leegte van alles", met instemming citeert hij de Sardijnse gezant in Den Haag die ervan overtuigd is dat „God is doodgegaan voordat hij zijn werk had voltooid", met als gevolg dat de mensen nu „als horloges zonder wijzerplaat" doelloos ronddraaien.

In haar brieven, die vanaf augustus 1789 niet meer ontbreken, weet Belle tegenover deze - zeer preromantische - zwartgalligheid alleen haar gematigde scepsis te plaatsen, en haar vriendschap en trouw. Beide laatste stellen echter ook hun eigen eisen, en dat leidt al gauw tot twijfel, wantrouwen en jaloezie, want dat de sombere

Constant haar vriendschap en trouw niet in exact gelijke mate beantwoordt, is iets dat zij maar moeilijk kan verdragen.

Met uitzondering wellicht van de twee maanden in Colombier is de relatie tussen Belle en Constant nooit volkomen vanzelfsprekend en harmonieus geweest. Geregeld zijn er misverstanden, inzinkingen, kleine crises. Met enige overdrijving zou je hun briefwisseling ook kunnen opvatten als het minutieuze verslag van de geleidelijke desintegratie van hun vriendschap. Daarin schuilt in elk geval de dramatische kracht die deze brieven bezitten. Tussen de regels speelt zich een tragedie af, zonder bloedvergieten en zelfs zonder veel ophief, maar daarom nog niet minder aangrijpend. Wat alles vooral zo aangrijpend maakt, is de luciditeit van de protagonisten. Beiden weten dat hun verhouding niet zal duren en kunnen daar niets aan veranderen.

Typerend is een brief uit 1793 waarin Constant schrijft dat hij altijd bang is om „rijp" te worden. Waarom? Omdat Belle dan wel eens genoeg van hem zou kunnen krijgen. Precies zo is het in werkelijkheid gegaan, maar je zou het evengoed om kunnen draaien: het was de „rijpheid" die Belle voor hem zo niet minder aantrekkelijk, dan toch minder onmisbaar maakte. Zonder het te kunnen accepteren heeft Belle dat heel goed begrepen. Haar „armzalig mentoraat", zoals ze het ergens noemt, zou ophouden zodra Constant zijn weg in het leven had gevonden.

Men heeft de breuk tussen beiden altijd rechtstreeks verbonden met de verliefdheid van Constant voor Madame de Staël, met wie hij op 18 september 1794 voor het eerst had kennisgemaakt. Niet ten onrechte, maar de toedracht is wel gecompliceerder geweest dan zij op het eerste gezicht lijkt te zijn. Zoals Greetje van den Bergh, de competente vertaalster van deze briefwisseling in haar „Woord vooraf" schrijft, ging het „niet alleen om een affectief conflict, en zelfs niet alleen om een generatieconflict, maar ook om een ideologisch conflict". Dat laatste had alles te maken met de Franse Revolutie.

Voor Belle van Zuylen bestond haar relatie met Constant in de eerste plaats uit een gedeelde emotionele en intellectuele intimiteit, een wederzijdse bevrediging van verstand en gevoel. Principiële meningsverschillen waren daarbij uit den boze: te veel twistpunten verbraken de intimiteit, door over de twistpunten te zwijgen werd de intimiteit ontkend. De houding tegenover de Franse Revolutie, de belangrijkste politieke gebeurtenis van die dagen, was zo'n twistpunt waarover een principiële meningsverschil op den duur onvermijdelijk werd.

Aanvankelijk zijn beiden enthousiast over de omwenteling in Frankrijk. Maar dat verandert na 10 augustus 1792, wanneer de Jakobijnen en het Parijse gepeupel met geweld een einde maken aan de monarchie. Belle keert zich steeds meer van de Revolutie af, zonder overigens de contrarevolutie te omarmen. Constant daarentegen blijkt, onder het motto „wie het doel wil, wil de middelen", bereid zelfs de Terreur van Robespierre te rechtvaardigen.

Maar dat is niet het enige. Terwijl Belle gaandeweg haar belangstelling voor de politiek verliest, zal Constant zich na zijn kennismaking met de ambitieuze Madame de Staël opmaken voor een actieve politiek carrière. Dat wordt zijn weg in het leven. Tijdens het Directoire keert hij terug naar Frankrijk, na de staatsgreep van de

achttiende Brumaire leidt hij in het Tribunaat de oppositie tegen Napoleon en tijdens de Restauratie zal hij uitgroeien tot een liberaal staatsman, die als politiek denker niet voor Guizot, Tocqueville of John Stuart Mill hoeft onder te doen. Maar dat alles bereikte hij zonder Belle van Zuylen en, althans voor een deel, met Germaine de Staël.

Constants affectie voor Madame de Staël heeft Belle diep gekwetst, daarover kan geen twijfel bestaan. Maar dat lag minder aan de affectie dan aan het feit dat uitgerekend Madame de Staël er het object van was. Belle kende haar al voordat Constant met haar kennismakte en haar oordeel was uitgesproken negatief. Zij vond de dochter van Necker (die háár zeer bewonderde) gevoelloos, gekunsteld en een beetje vulgair.

In overeenstemming met een wrang soort ironie dat in geen enkele tragedie ontbreekt was zij het die Constant had aangespoord met Madame de Staël kennis te maken. Zij is, schrijft Belle op 10 september 1794, „een zeldzaamheid waaraan je beslist aandacht moet schenken". Ook is duidelijk waarom Constant Madame de Staël zo nodig moest ontmoeten: „Wij zullen ons nog heel wat keren amuseren met het ophalen van herinneringen aan haar". Dat het anders zou lopen, was blijkbaar het laatste waarop zij had gerekend. De klap kan er alleen maar harder door zijn aangekomen.

„Wij zijn onherkenbaar veranderd", moet Belle op 12 december 1794 constateren. In 1796 vatte zij haar bezwaren nog eens samen: „Ik houd niet van je manier van leven en niet van je vrienden, niet van jouw politiek en niet van die van anderen, en ik wil niet meer met je twisten". De intimiteit van weleer is dan definitief verdwenen, maar de correspondentie blijft desondanks tot Belle's dood in 1805 bestaan, zij 't met aanzienlijk geringere frequentie en intensiteit, meer als blijk van trouw aan een dierbare herinnering. Dat uit deze laatste periode alleen Belle's brieven bewaard zijn gebleven, kan daarom, ook vanwege de symmetrie met het begin, alleen maar passend worden genoemd.

De briefwisseling met Benjamin Constant draagt een heel ander karakter dan die met zijn oom Constant d'Hermenches. In *Ik heb geen talent voor ondergeschiktheid* gaat de aandacht van de lezer vooral uit naar Belle. Zij is het middelpunt van de correspondentie, die - in haar brieven - nog het meest heeft van een intiem dagboek. In *Je bent een allerbeminlijkste dwaas* is Constant minstens zo belangrijk als Belle. De tragedie die zich tussen beiden afspeelt (maar waarvan alleen Belle het slachtoffer wordt) zorgt ervoor dat deze briefwisseling eerder aan een roman doet denken. Een zeer achttiende-eeuwse roman in briefvorm, waarin tegen de achtergrond van Verlichting, Romantiek en Franse Revolutie door de hoofdpersonen zelf het fascinerende verhaal wordt verteld van hun uitzonderlijke verstandhouding.

(*de Volkskrant*, 11-1-1991)